

Вишитий рушник як етнічний символ української нації

*Роботу виконано на кафедрі
країнознавства і міжнародних відносин
СНУ імені Лесі Українки*

Розглянуто символізм фольклорних образів (на прикладі вишитого рушника) як основу національно-культурної самоідентифікації українців. Показано українські рушники як витвір декоративно-прикладного мистецтва. Звернено увагу на традиції вишивання весільного рушника.

Ключові слова: Україна, етнічний символ, національна вербальна символіка, вишитий рушник.

Raievych T. I. Embroidered Towel as an Ethnic Symbol of Ukrainian Nation. The symbolism of the folk images (embroidered towel as an example) as the foundation of the national and cultural identity of Ukrainians are considered. Described the Ukrainian towels as a piece of the decorative and applied art. An attention is paid to the tradition of embroidery of the wedding towel.

Key words: Ukraine, ethnic symbol, national verbal symbols, embroidered towel.

Постановка проблеми. Пропоноване дослідження частково містить відповідь на питання щодо того, як вдалося українцям, які впродовж восьми століть практично не мали державності (за винятком короткого часу Хмельниччини й зовсім недовгого у вимірах історичного часу періоду УНР, Гетьманату й Директорії), зберегтися як нації. Не мала статусу самостійної держави Україна й у ХХ ст. Вона була республікою в складі «союзу незламного», де переваги надавалися російській мові й російській культурі, що насаджувались усім республікам. Разом із тим, національні звичаї й традиції в кожній із них, розглядалися як вияв «ворожої ідеології та буржуазного націоналізму».

Український етнос не розвивався, як інші європейські нації у ХХ ст., які мали свою державність й інституції управління. Проте звичаєвий символізм був збережений і протистояв русифікації. Зокрема, елемент українського ужиткового мистецтва – традицію вишивки, важко було звинуватити в буржуазному націоналізмі. Так забезпечувався генетичний зв'язок поколінь.

Метою дослідження є показ національної вербальної символіки (вишитого рушника) як витвору декоративно-прикладного мистецтва та засобу національно-культурної самоідентифікації українців.

Виклад основного матеріалу. До засадничих культурних цінностей належать коди й символи, тісно пов'язані з міфами та фольклорними надбаннями етносу. Проблему символів досліджують різні науки. Водночас, існує й окремий науковий напрям – символіка, відповідно до об'єкта й завдань якого входить безпосереднє вивчення широкого комплексу питань, пов'язаних із їх виникненням, поширенням, видозміною, використанням.

Серед категорій етнології й етнополітології важливим є виокремлення й осмислення поняття «символ». У перекладі з грецької (*σύμβολον*) – це знак,

зображення якого-небудь предмету або тварини для позначення якості об'єкта, умовний знак будь-яких понять, ідей, явищ. Іноді знак і символ розрізняються, оскільки, на відміну від знаку, символу приписують більш глибокий соціально-нормативний, духовний вимір.

Поняття символу тісно стикається з категорією «*оберіг*». Оберіг – древній амулет щастя й гаразду, чарівний предмет, який захищає свого власника. Вважається, що він може принести удачу, попередити про небезпеку, поліпшити стан здоров'я. Через це обереги популярні ще з давніх-давен. Люди пов'язували віру в добро, успіх, щастя з певними символами в оберегах. Обереги завжди мали захищати людей і їх світ від негараздів: нечисті, нещастя, злиднів, захворювань, вроків, смерті худоби, псування харчів тощо. Оберіг призначений для того, щоб створити захисне поле між своїм власником і небезпекою, магічно захистити його, зробити невидимим і невразливим до неї. Або ж відстрашити небезпеку, чи наділити те, що він охороняє захисними властивостями, здатними чинити опір злу. Нині прикрашати свої будинки оберегами уже не тільки традиція, а й певна модна тенденція.

Німецький філософ, представник Марбурзької школи неокантіанства Ернст Кассирер (1874–1945 рр.) узагальнив поняття символу й відніс до «символічних форм» обширний клас культурних явищ, таких, як мова, міф, релігія, мистецтво й наука, за допомогою яких людина впорядковує навколишній хаос. Раніше ще І. Кант доводив, що мистецтво, будучи інтуїтивним способом представлення, носить символічний характер [2].

Символізм міфологічних, фольклорних і художньо-літературних образів формує особливу систему національної картини світу. Основи національно-культурної самоідентифікації закладаються в ранньому віці разом з опануванням рідної мови й у подальшому стають дійовим чинником духовного розвитку особистості. Утворюється семантичний простір культури, наскрізними елементами якого мають бути саме вербальні символи як такі, що легко пізнаються й містять інформацію, необхідну для самопізнання етносу в його історичній перспективі. Як кожна людина упродовж усього життя засвоює й упорядковує мову, так і національна вербальна символіка стає необхідним складником людської життєдіяльності не одноразово, а протягом тривалого часу. Маємо, отже, справу з націєтворчою, обереговою функцією вербальних символів, що й зумовлює віднесення їх до важливих чинників національно-культурної самоідентифікації [1]. До них належать: державні символи – Прапор України, Гімн України, Герб України; символи-предмети – вінок, рушник, хліб, земля, писанка, пісня, Дніпро, українська хата, вишиванка; символи-птахи – лелека, голуб, соловейко, ластівка, журавель, зозуля; символи-рослини: верба, тополя, калина, дуб, жито, вишня, барвінок; символи-тварини – кінь, тур.

Українські вишиванки відзначаються глибинним символізмом, який своїм корінням сягає тисячолітньої давнини. Звернемо увагу на вишитий рушник – невід'ємний атрибут багатьох урочистих подій у житті українського народу. Це особливий, високого рівня сакральності предмет. Він супроводжує людину, починаючи від народження. Рушником ушановували появу немовлят у родині, одруження дітей, зустрічали рідних і гостей, проводжали людину в останню путь, виряджали в далеку дорогу батька, сина, чоловіка й коханого. З ними людина й закінчує своє життя: її проводжають в останню путь, на довгих рушниках опускаючи домовину в могилу...

Із давніх давен вишитий рушник був оберегом кожної оселі, візерунки якого відображали образи природи: квіти, дерева життя, птахів. Рушник на стіні – невід'ємний символ інтер'єру оселі. Гарно оздоблений рушник висів біля ганку на кілочку в кожній сільській хаті, ним витирали руки й посуд, накривали діжку з тістом,

спечені паляниці, діжку після випікання хліба, з ним ходили доїти корову, з ним починали обжинки. Хліб-сіль на вишитому рушнику – то висока ознака гостинності народу.

Найширше рушники використовувалися у весільному обряді. В давнину загалом на весілля готували аж до 40 рушників різноманітного призначення. Сучасний обряд звужує це коло до декількох: основний стелять молодим під ноги, ще один під коровай, один під Євангеліє в церкву, два рушники на ікони Ісуса Христа та Богоматері, якими благословляють молодих, рушники для перев'язування старостів, а також чотири серветки для утримання свічок та вінців.

Звернемо увагу на традиції, які варто врахувати, починаючи роботу: весільний рушник мали вишивати дівчата особисто, мати для своєї дитини, чи хрещена мати; перед початком вишивання слід помолитися й вимити руки, щоб очистити себе від негативної енергії; голку варто купувати в понеділок, а починати рукоділля найкраще або зранку в четвер (енергетична вершина тижня.) чи в жіночі дні – середу, п'ятницю й суботу; під час роботи не можна думати про погане, сваритися чи лаятися (в подружнє життя потрібно нести лише світлі та радісні думки); рушник має бути двостороннім, не вузьким (від 45 см) та досить довгим – на довге подружнє життя; першим вишивають правий кінець рушника – це чоловіча сторона; традиційними кольорами є червоний та чорний (інколи замінюють на синій); не можна робити вузликів із виворітного боку, довгих протягувань нитки чи перехресних протягувань (лицьова сторона для людей: те, що робимо, а виворітна – для Бога: те, що думаємо, якщо виворіт неохайний, то й життя подружньої пари буде лише на показ); оگریхи не випорюють, бо життя теж не можна прожити без помилок; особливо ретельно слід продумати візерунок, адже, вишиваючи рушник, вишиваєш свою долю; певними мітками на вишивці вирізнити чоловічу та жіночу сторони; обов'язково звернути увагу на символи, що зображують самих молодят: вазон, калина, дуб, виноград, троянда, вінець, павичі, лебідь і лебідка, соколи, голуби та півні, зозуля та соловей, сонце й вода, ромби [3].

Українські рушники як витвір декоративно-прикладного мистецтва є символом української ментальності, виразником однієї з найпрекрасніших морально-естетичних традицій нашого народу. Навіть у наш час вишитий рушник не втратив своєї актуальності та значення в українському побуті. В обрамленні рушників не тільки у сільських хатах, а й у міських квартирах висять на стінах сімейні фотографії. Ними увінчуються не лише ікони, а й портрети Т. Г. Шевченка, картини «Тарас Бульба», «Козак Мамай». Існують десятки видів рушників іншого призначення. З-поміж них і ті, якими дівчата перев'язують хлопців під час провідів до армії. І ті, які є символом щасливої долі й пам'яті про рідний дім, які є найдорожчим подарунком матері в дорогу синам, коли той вирушає у нове життя.. Вишитий рушник також є чудовим подарунком, який завжди буде доречним та бажаним.

Висновки. Поданий матеріал підтверджує важливість і доцільність становлення окремого наукового напрямку – етнологія символу з власною методологією та науковим апаратом. Зважаючи на те, що він лише починає формуватися, розгляд питань обмежено тими, які стосуються суті й загальної характеристики етнічної символіки. Пропоноване дослідження у загальних аспектах характеризує окремий найвиразніший прояв етнічного буття українців. Адже, рушник – це національний оберіг, народний символ України. Все життя українця пов'язане з вишитими рушниками. Рушники використовувалися, враховуючи їх велику магічну силу, в різних життєвих ситуаціях: під час календарно-обрядового циклу господарських робіт як предмет побуту та для створення теплої атмосфери дому, хлібом-сіллю на рушнику зустрічали дорогих гостей, і, найширше у весільному обряді.

Розвиток кожного етносу супроводжується творенням нових власних символів. Цей закономірний процес стає динамічним у переломні історичні періоди національного відродження. Українська нація, утверджуючись, повертається до традиційної етносимволіки.

Джерела та література

1. Калашник Володимир. Українські вербальні символи як чинник національно-культурної самоідентифікації / Володимир Калашник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=132>
2. Кассирер Эрнст. Символ как основа человеческой культуры / Эрнест Кассирер [Электронный ресурс]. – Режим доступа : e-notabene.ru/psp/article_346.html
3. Раєвич Тамара. Патріотичний тиждень факультету міжнародних відносин / Тамара Раєвич [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eenu.edu.ua/uk/articles/patriotichniy-tizhden-fakultetu-mizhnarodnih-vidnosin>.